

Ս. Մնացականյան և Ա. Ջեյնայան

1.1 Տարածքը

Հայաստանի Հանրապետությունը լեռնային փոքր երկիր է, որի տարածքի շուրջ 90%-ը տեղաբաշխված է ծովի մակերևույթից 1000 մետրից ավելի բարձրության վրա: Երկիրը գտնվում է Ասիայի հարավ-արևմուտքում, գրավում է Հայկական լեռնաշխարհի հյուսիս-արևելյան հատվածը՝ Կովկասի և Առաջավոր Ասիայի միջև (Կուր և Արաքս գետերի միջին հոսանքների միջգետային տարածքը): Հյուսիսից և արևելքից սահմանակից է Վրաստանին և Ադրբեջանին, իսկ արևմուտքից և հարավից՝ Թուրքիային և Իրանին:

Երկրի տարածքը կազմում է 29743 քառ.կմ, որի 46,8%-ը կազմում են գյուղատնտեսական հողատեսքերը, 34,9%-ը՝ լեռները, բարձրավանդակներն ու այլ հողատեսքերը, 12,7%-ը՝ անտառները և 5,6%-ը՝ ջրային տարածքը:

Հայաստանի տարածքում ամենամեծ լիճը Սևանա լիճն է (մակերեսը 1260 քառ. կմ), ամենաերկար գետը Արաքսն է՝ 158 կմ (ընդհանուր երկարությունը՝ 1072 կմ):

Երկրի ամենաբարձր կետը Արագած լեռան գագաթն է (4090 մ), ամենախոր իջվածքը՝ Դեբեդ գետի կիրճը (390 մ): Ամենաերկար ձգվածությունը հյուսիս-արևմուտքից հարավ-արևելք 360 կմ է, իսկ արևմուտքից արևելք՝ 200 կմ:

Եկկիրը բաժանված է 11 տարածաշրջանների (մարզերի), որոնք ներառում են Երևանի տարածաշրջանը՝ Հայաստանի մայրաքաղաքը:

1.2 Ժողովրդագրական բնութագրիչներ

2001թ. հունվարի 1-ի դրությամբ Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական բնակչությունը 3.8 միլիոն էր: Հայաստանի Հանրապետության բնակչությունը գրեթե միատարր է (96 տոկոսը հայեր են, 4 տոկոսը՝ եզդիներ, քրդեր, ռուսներ, ուկրաինացիներ, ասորիներ, հույներ և այլ ազգային փոքրամասնություններ):

Հայերն այն ժողովուրդներից են, որոնց զգալի մասը ճակատագրի բերումով ապրում է հայրենիքից դուրս (շուրջ 5 մլն. հայեր այսօր ապրում են 66 երկրներում): Հայկական Սփյուռքի ձևավորումը սկսվեց Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին (1914-1918թթ.), երբ Հայաստանի տարածքը բաժանված էր իրար դեմ պատերազմող կայսրությունների միջև: Օսմանյան կայսրությունը տիրում էր նրա հիմնական և ամենահայաշատ մասին՝ Արևմտյան Հայաստանին, իսկ Ռուսական կայսրությունը՝ Արևելյան Հայաստանին: Հայկական Սփյուռքի տարածքային և քանակական կառուցվածքը պայմանավորված է այս կամ այն երկրում նրա անվտանգության ու կենսագործունեության համար անհրաժեշտ պայմանների առկայությամբ:

1.3 Պատմությունը

Հայկական լեռնաշխարհը քաղաքակրթության բնօրրաններից է, ուր քարի դարից սկսած հարատևել է մարդը: Հայ ժողովուրդը աշխարհի հնագույն ժողովուրդներից է: Դարերի խորքից եկող նրա պատմությունը հաշվվում է շուրջ 5000 տարի:

Հայ ժողովուրդը դեռ հին ժամանակներից աչքի է ընկել իր նյութական և հոգևոր մշակույթով: Հին աշխարհի առևտրական ու ռազմական կարևորագույն երկու մայրուղիներն անցել են Հայաստանի տարածքով, որոնք Արևելքը կապել են Արևմուտքի հետ՝ մշտապես պատերազմական բեմ դարձնելով այն:

Ն.ք. IX-VI դարերում Հայկական լեռնաշխարհի տարածքում գոյատևել է Ուրարտական (Արարատյան) թագավորությունը՝ իր ինքնատիպ և հնագույն բարձր քաղաքակրթությամբ: Դրավկայությունն են Հայաստանի Հանրապետության մայրաքաղաք Երևանի տարածքում հայտնաբերված Ուրարտուի Արգիշտի թագավորի կողմից հիմնադրված (Ն.ք. 782թ.) էրեբունի քաղաքի ավերակները: Արարատյան թագավորությունում զարգացած էին բերդ-քաղաքների շինարարությունը, արհեստները, մետաղագործությունը, ոսկերչությունը, քարի և փայտի գեղարվեստական մշակումը և այլ արհեստներ: Ջարգացման բարձր մակարդակի էր հասել մշակույթը, ճարտարապետությունը, թատրոնը, գրականությունը և այլն:

Ուրարտուի անկումից հետո, Տիգրան Մեծ թագավորի (Ն.ք. 95-55թթ.) միասնական թագավորության ընթացքում շենացել և հզորացել է Հայաստանը: Կառուցվել են բազմաթիվ քաղաքներ ու գյուղեր:

Քրիստոնեությունը որպես պետական կրոն աշխարհում առաջինն (301թ.) ընդունվել է հայերի կողմից: Հայաստանյազ եկեղեցու կաթողիկոսարանն առ այսօր գտնվում է հենց 301թ. Գրիգոր Լուսավորչի կողմից հիմնադրված Էջմիածնի Մայր տաճարում: 2001թ. լրանում է Հայաստանում քրիստոնեության պետականորեն ընդունման 1700-ամյակը:

1375թ. Կիլիկյան թագավորության անկումը հայոց անկախ պետականության վերջն էր: Ազգային հիշողության մեջ օտար կայսրություններում գոյատևումը մնացել է որպես նսեմացնող զիջումների, նահանջների, ճնշումների դարավոր պատմություն: Բնագրային այդ ընկալումը ժողովրդի մոտ գաղափարախոսական ձևավորում ստացավ 19-րդ դարում:

1827թ. Արևելյան Հայաստանն ազատագրվելով պարսկական լծից, ներառվեց Ռուսական կայսրության մեջ:

Առաջին համաշխարհային պատերազմը (1914-1918թթ.) խիստ ծանր անդրադարձավ հայ ժողովրդի ճակատագրի վրա: Օգտվելով պատերազմական իրավիճակից՝ 1915թ. Օսմանյան կայսրության իշխանությունները դիմեցին երկրի հայ բնակչության ցեղասպանության, դրա զոհը դարձավ շուրջ 1.5 մլն. հայ, մնացած մասը բռնագաղթվեց: Վերապրողները ցրվեցին տարբեր երկրներ: Փաստորեն թուրքական կառավարիչները բռնագաղթի և եղեռնի միջոցով հայաթափեցին ողջ Արևմտյան Հայաստանը:

Ռուսական կայսրության փլուզման արդյունքում հայերը, ի թիվս այլ ազգային փոքրամասնությունների, 1918թ. ստացան պետական անկախության հնարավորություն: Ցեղասպանությունից, պատերազմից, հեղափոխությունից հետո Հայաստանը հայտնվեց քաղաքական դատարկության մեջ, փլուզված տնտեսությամբ, փախստականներով ու գործազուրկներով հանդերձ, առանց դաշնակիցների, առանց մշակված գաղափարախոսության: Այդ Հանրապետությունը գոյատևեց ընդամենը երկու և կես տարի (ազգային ժողովրդավարության արժեքները չդիմացան համայնավարական գաղափարի և Կարմիր բանակի գրոհին): Այնուհանդերձ, 20-րդ դարասկզբում, Հայաստանի Առաջին Հանրապետությունը, իր բոլոր թուլություններով և թերություններով հանդերձ, կատարեց պատմական նախադեպի կարևոր դերը, ստեղծելով ժողովրդավարության և անկախ պետականության համակարգ՝ խորհրդարանից ու համալսարանից մինչև բանկ ու բանակ:

1920թ. նոյեմբերի 29-ին Հայաստանում հռչակվեցին խորհրդային կարգեր: Այդ վարչակարգը գոյատևեց 70 տարի, որի ընթացքում հայերն իրենց պատմական երկրից մնացած տարածքում ճաշակեցին զարգացման աննախադեպ հնարավորություններ մշակույթի, գիտության, արվեստի և տնտեսության բնագավառներում: 1921-1991թթ. Հայաստանի Երկրորդ Հանրապետությունում կուտակվեց հասարակական ինքնագիտակցության և ինքնակառավարման եզակի փորձ, առանց որի անհնար կլիներ Երրորդ Հանրապետության կայացումը:

1.4 Խորհրդայինից անկախ հանրապետության անցումային ժամանակաշրջանը

1990թ. սեպտեմբերի 21-ին Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհուրդն ընդունեց անկախության հռչակագիր: Երեք ամսս անց Հայաստանը դարձավ Անկախ Պետությունների Համագործակցության մասը և 1992թ. մարտի 2-ին դարձավ Միացյալ Ազգերի անդամ: 2001թ. փետրվարի 18-ին Հայաստանը դարձավ Եվրոպական խորհրդի անդամ: Պետական լեզուն հայերենն է, որը պատկանում է Հնդ-Եվրոպական լեզուների խմբին, Ազգային տարադրամը դրամն է, որը դրվել է շրջանառության մեջ 1993թ. նոյեմբերից:

Հայաստանի Հանրապետությունն ինքնակառավարվող, ժողովրդավարական, սոցիալական և իրավական երկիր է (ՀՀ Սահմանադրություն, Գլուխ 1, Հոդված 1): Հայաստանի Հանրապետությունում իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին: Երկրի նախագահը պատասխանատու է երկրի անկախության, տարածքային ամբողջականության և ապահովության համար: Հայաստանի Հանրապետությունում Ազգային ժողովը իրավական իշխանություն է: Ժողովուրդն օգտվում է իրենց իրավունքներից աղատ ընտրությունների միջոցով, ինչպես նաև պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջոցով՝ ըստ Սահմանադրության (ՀՀ Սահմանադրություն, Գլուխ 1, Հոդված 2): Պետական իշխանությունն իրականացվում է համաձայն Սահմանադրության և օրենքների՝ հիմնված իրավական, վարչական և դատական իշխանությունների տարբերակելու սկզբունքի վրա (ՀՀ Սահմանադրություն, Գլուխ 1, Հոդված 5):

1.5 Բնակչության միգրացիան 1988 և 2000թթ.-ի ընթացքում

1980-ական թվականներից սկսած Հայաստանում սկսեց տեղի ունենալ մեծամասշտաբ միգրացիա: Բնակչության տեղաշարժերն այնպիսի գործոնների արդյունք էին, ինչպիսիք են միջէթնիկական հակամարտությունները, Ղարաբաղյան ճգնաժամը, սպիտակյան երկրաշարժը (1988թ.), քաղաքական, սոցիալական և տնտեսական հեղափոխական բնույթի կտրուկ անցումները (ԽՍՀՄ-ի փլուզում, տնտեսական շրջափակում, արտադրության անկում, անցում շուկայական հարաբերությունների, տնտեսության կառուցվածքային տեղաշարժեր):

Բոլոր այս գործոնների արդյունքում ճգնաժամային ժամանակաշրջանում Հայաստանում տեղի ունեցավ զուտ արտագաղթ, հատկապես, 1992-1994թթ. ընթացքում: Սակայն, բնակչության վարչական գրանցման համակարգը չի տրամադրում միգրացիայի անհրաժեշտ տվյալներ, որոնք տեղի են ունեցել վերջին 10 տարիների ընթացքում: Պատճառն այն է, որ գաղթողների մի մասը լքել է հանրապետությունը և բնակվել է արտասահմանում երկար ժամանակ՝ առանց գրանցելու նրանց գաղթը:

Հայաստանի և ԱՊՀ այլ երկրների միջև թափանցիկ սահմանները, ինչպես նաև դրանց հատման կետերում գործնականում հաշվառման բացակայությունը հանգեցնում են նրան, որ որ բնակչության միգրացիայի վերաբերյալ վիճակագրության տեսադաշտից դուրս է մնում բնակչության մի ստվար զանգված:

Վերը նշված գործոնները վկայում են այն փաստի մասին, որ համաձայն պաշտոնական վիճակագրական տվյալների 1992-2000թթ. ընթացքում հանրապետությունում գրանցվել է 94200 մարդու արտագաղթ: Այնուամենայնիվ, այլ տվյալները ցույց են տալիս, որ արտագաղթի իրական մակարդակները ավելի բարձր են: Օրինակ, Քաղաքային ավիացիայի գլխավոր վարչության կողմից իրականացված ուղևորափոխադրումների հաշվառման տվյալների 1992-2000թթ.-ի ընթացքում բնակչության գումարային զուտ արտագաղթը հանրապետությունից կազմել է մոտավորապես 644000 մարդ: Ավելին, 2000թ. մայիս-հունիս ամիսների ընթացքում երկաթուղային կայարաններում հավաքագրված տվյալները և սահմաններում հավաքագրված ավտոտրանսպորտային միջոցներով ուղևորափոխադրումների տվյալները վկայում են, որ հանրապետությունում ներկա (առկա) բնակչությունը զգալիորեն ցածր է արտագաղթի պատճառով: Այսպիսով, պարզ է, որ միգրացիայի թերգրանցումը բերում է առկա մշտական բնակչության տվյալների անհավաստիության: Ավելին, չնայած օդային ճանապարհով, երկաթուղով և ավտոտրանսպորտային միջոցներով բնակչության տեղաշարժի որոշ քանակական տվյալներ առկա են, սակայն բացակայում է հիմնականը՝ միգրանտների սեռա-տարիքային կազմը:

Ինչպես արդեն նշվել է, հանրապետության մշտական բնակչության հաշվարկը իրականացվել է պաշտոնական վիճակագրական տվյալների հիման վրա: Իր հերթին ժողովրդագրական բոլոր ցուցանիշները հաշվարկվել են՝ հայտարարում ունենալով Հայաստանի մշտական բնակչությունը: 2001թ. հոկտեմբերին անցկացված բնակչության մարդահամարի տվյալները կօգտագործվեն ժողովրդագրական ցուցանիշների վերահաշվարկի համար:

1.6 Հայաստանի առողջապահական համակարգը և համաճարակաբանական վիճակը

Ոչ հեռու անցյալում Հայաստանի առողջապահության համակարգը, որպես Խորհրդային Միության առողջապահության համակարգի մաս, կարող էր որակվել որպես պլանավորված՝ գերկենտրոնացված կառավարմամբ, համակարգ՝ բժշկական հաստատությունների ցանցի և բժշկական անձնակազմի ուռճացված թվաքանակով: Բժշկական ողջ անձնակազմը, ըստ էության, հանդիսանում էր պետական ծառայող:

Հիվանդներին բժշկական ծառայությունները տրամադրվում էին անվճար, պետության սեփականություն հանդիսացող հաստատություններում և ֆինանսավորվում բացառապես պետական բյուջեից: Հիմնական շեշտը դրվում էր մեծ թվով բժիշկների պատրաստման և մեծ քանակությամբ հիվանդանոցային մահճակալներով ապահովելու վրա: Համակարգը ուղղված էր ազգաբնակչության համար համապարփակ առողջապահական ծառայություններ ապահովելուն և դրանցից օգտվելու լայն հնարավորությունների ընձեռնմանը՝ հիմնական ուշադրություն դարձնելով հիվանդությունների կանխարգելման վրա:

Բժշկական ծառայությունները ապահովվում էին առաջնային բժշկական օգնության ցանցի միջոցով, որը ներառում էր ամբուլատոր-պոլիկլինիկ հաստատությունները: Կառավարման և առաջնային բժշկական օգնության ցուցաբերման նպատակով երկիրը բաժանված էր տարածքների (տեղամասերի), որոնցից յուրաքանչյուրը ներառում էր 2000-3000 մարդ: Մասնագիտացված բուժօգնությունը ցուցաբերվում էր համակարգի երկրորդային և երրորդային օղակներում (հիվանդանոցային մակարդակ):

Խորհրդային առողջապահական համակարգը բնակչության մեծամասնության համար ամենահաջողվածն էր բժշկական ծառայություններից աղեկվատ օգտվելու առումով, ներառյալ գյուղական և հեռավոր շրջանների բնակչությունը:

Սակայն այս համակարգի գործելակերպը պահանջում էր էական և անընդմեջ բյուջետային ֆինանսավորում, հսկայական աշխատանքային ռեսուրսների առկայություն և ճշգրիտ կառավարման հնտություններ: Թեև Խորհրդային առողջապահական համակարգը լուծում էր իր առջև դրված խնդիրների մեծ մասը, ինքը՝ համակարգը և բնակչության առողջական վիճակը ընդհանուր առմամբ վատթարանում էր՝ առավելապես քաղաքական և տնտեսական անկայուն իրավիճակի պատճառով, որն ուղեկցել է Հայաստանին նախկին Խորհրդային Միության փլուզումանը նախորդող տարիներին: Արդյունքում երկիրը ժառանգեց առողջապահության մի համակարգ, որն ուներ բավականին չլուծված խնդիրներ:

Նույնիսկ փլուզմանը նախորդող տարիներին առողջապահությանը հատկացվող Ներքին համախառն արդյունքի (ՆՀԱ) բաժինը հզոր համարվող Խորհրդային Միությունում նվազում էր՝ տատանվելով 3-4 տոկոսի սահմաններում: Այդ տոկոսը համեմատելի էր զարգացած երկրներում ՆՀԱ-ից առողջապահության ոլորտին տրամադրվող 6-10% միջին ծախսերի հետ: Խորհրդային Միության փլուզումից հետո ՆՀԱ-ի 50% անկման պայմաններում առողջապահության ոլորտի ֆինանսավորումը Հայաստանում նվազեց մինչև ՆՀԱ-ի 1-3%: Արդյունքը եղավ կյանքի սպասվելիք միջին տևողության նվազումը, հիվանդացության աճը, հիվանդանոցների և բժշկական այլ հաստատությունների վիճակի վատթարացումը, ինչպես նաև բժշկական ծառայություններից օգտվելու հասարակական համընդհանուր անբավարարվածությունը:

Տվյալ իրավիճակը, ինչպես նաև 1995 թվականին Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ ամրագրված երաշխավորված բժշկական օգնության ցուցաբերումը, դրդեց պետությանը առողջապահության ֆինանսավորման համար փնտրել այլընտրանքային ուղիներ:

Վճարունակ բնակչությանն իր առողջության համար օրինական վճարելու հնարավորություն ընձեռնելու նպատակով շահույթ չհետապնդող պետական առողջապահական հիմնարկները 1997 թվականին վերածնակերպվեցին պետական ձեռնարկությունների, այնուհետև պետական փակ բաժնետիրական ընկերությունների (որոնց բաժնետոմսերը տնօրինում է պետությունը և որոնք արդեն համարվում են շահույթ հետապնդող կազմակերպություններ): Դեղատնային ցանցն մասնավորեցվեց ամբողջությամբ, իսկ ստոմատոլոգիական ծառայություններ իրականացնող հաստատությունները՝ գրեթե ամբողջությամբ:

Ֆինանսավորման արդյունավետ մեխանիզմների կիրառման նպատակով պետությունը

ծեռնարկեց քայլեր առողջապահական համակարգի վերակառուցման ուղղությամբ՝ նպատակ ունենալով վերահասցեագրել ռեսուրսները հատկապես բուժօգնության առաջնային օղակին: Առաջնային օղակում առաջարկվող կառուցվածքային փոփոխություններն ուղղված են ընտանեկան բժիշկի ինստիտուտի զարգացմանը:

Մյուս կողմից, առողջապահության համակարգի թերֆինանսավորումը, դեղորայքի շուկայական գների կտրուկ բարձրացման հետ միասին, հասարակության լայն խավերի համար բուժսպասարկումը դարձրել են դժվարամատչելի: Զգալի նվազել են հիվանդների դիմումները ինչպես ամբուլատոր, այնպես էլ ստացիոնար բուժօգնություններ: հիվանդանոցային մահճակալների զբաղվածությունը չի գերազանցում 35-40%, տնային կանչերը կրճատվել են ավելի քան 30%-ով: Այս ամենը, իհարկե, չի բացատրվում մարդկանց առողջական վիճակի բարելավմամբ: Ընդհակառակը, հիվանդագության ցուցանիշների «իջեցման» ֆոնի վրա նկատվում է մահացության աճ այնպիսի հիվանդություններից, ինչպիսիք են սիրտ-անոթային համակարգի հիվանդությունները, ուռուցքները, տուբերկուլյոզը և այլն:

Համաճարակաբանական տեսանկյունից Հայաստանը ունի առանձնա-հատկություններ, որոնք բնորոշ են ինչպես զարգացած, այնպես էլ զարգացող երկրներին: Զարգացած արդյունաբերական երկրների նման մահացության գլխավոր պատճառներն են սիրտ-անոթային համակարգի հիվանդությունները, ուռուցքները և դժբախտ պատահարները: Կյանքի սպասվելիք միջին տևողության նվազումը պայմանավորված է ոչ թե տարափոխիկ հիվանդություններով, այլ սիրտ-անոթային համակարգի հիվանդությունների, չարորակ նորագոյացությունների և դժբախտ պատահարների պատճառով մահացության աճով: Տարափոխիկ հիվանդություններով պայմանավորված մահացությունը ընդհանուր մահացության կառուցվածքում համեմատաբար ցածր է՝ ընդհանուր առմամբ 20 տոկոսից ոչ ավելի: Սակայն աճում է տուբերկուլյոզով հիվանդացության դեպքերի թիվը, հատկապես դեղորայքակայուն տիպի: Տուբերկուլյոզի կանխարգելումը պահանջում է առողջապահությանը տրամադրվող սահմանափակ ռեսուրսներից մեծ բաժնի հատկացում՝ այդ տեսանկյունից մեծ խնդիր հանդիսանալով Հայաստանի առողջապահության համար:

Վերջին 2-3 տարիներին նկատվում է մանկական մահացության աճ: Երեխաների մոտ մահացության հիմնական պատճառ են հանդիսանում պերիմատալ, սուր շնչառական և փորլուծային հիվանդությունները:

Նկարագրված իրավիճակը պայմանավորված է ոչ միայն առողջապահական միջոցառումների անբավարար մակարդակով, այլ նաև ընդհանուր սոցիալ-տնտեսական վիճակով (ազգաբնակչությունը նույնպես վճարունակ չէ): Ըստ էության այլընտրանքային ֆինանսական միջոցների բացակայությունը առողջապահական համակարգի պահպանումը, առավել ևս զարգացումը, դարձնում են դժվար իրականացվելիք խնդիր, ինչը առողջապահական բարեփոխումների իրականացումը դարձրել է առաջնահերթ խնդիր:

Վերջին տարիներին մի շարք միջազգային կազմակերպությունների աջակցությամբ իրականացվում են տարբեր նպատակային ծրագրեր՝ ուղղված մոր և մանկան առողջության պահպանմանը, հղիությունների արհեստական ընդհատումների կանխարգելմանը, իմունոկանխարգելման միջոցառումների ուժեղացմանը, սուր շնչառական և դիարեային հիվանդություններից մահացության իջեցմանը, կրծքով սնուցման խրախուսմանը, բուժօգնության առաջնային օղակի բարեփոխումներին, տուբերկուլյոզի դեմ պայքարին, կանանց համար կանխարգելիչ ծառայությունների զարգացմանը և այլն:

1.7 Առողջապահական քաղաքականությունը վերարտադրողական առողջության (ընտանիքի պլանավորման) ծրագրերում

Հանրապետությունում կանանց և երեխաների առողջության պահպանության խնդիրները գտնվում են պետության հովանավորության ներքո, ինչը ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով: Մոր և մանկան առողջապահության զարգացման ռազմավարությունը առավելապես հենվում է բուժօգնության կազմակերպման պետական համակարգի վրա:

Հայաստանի Հանրապետությունում մանկական, ինչպես և ողջ բնակչության առողջապահության կազմակերպման օրենսդրական հիմք են հանդիսանում ՀՀ Սահմանադրությունը, “Երեխայի իրավունքների մասին” և “Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին” ՀՀ օրենքները, որոնցում ամրագրված է վերարտադրողական, այդ թվում նաև ընտանիքի պլանավորման ծառայություններից օգտվելու մարդու իրավունքը:

Հայաստանում վերարտադրողական առողջության բարելավման ծրագրերի գլխավոր նպատակն է հանդիսանում վերարտադրողական տարիքի կանանց մոտ անվտանգ մայրության ապահովումը, հղիության ժամանակ ռիսկի գործոնների նվազեցումը, անցանկալի հղիությունների և դրա բարդությունների կանխարգելումը, պտղաբերության կարգավորման այնպիսի միջոցի, ինչպիսին է հղիության արհեստական ընդհատումը (աբորտը), փոխարինումը ավելի ժամանակակից և արդյունավետ մեթոդներով:

Այս առումով “Հղիության արհեստական ընդհատման կարգը” հաստատված է ՀՀ առողջապահության նախարարության հրամանով և գրանցած ՀՀ արդարադատության նախարարության կողմից, “Բժշկական անվազման իրականացման կարգը” հաստատված է ՀՀ կառավարության կողմից, “Մարդու վերարտադրողականության արհեստական մեթոդների մասին” ՀՀ օրենքի նախագիծը մշակված է և գտնվում է քննարկման փուլում: Սակայն կանանց վերարտադրողական առողջությանը վերաբերող շատ այլ հարցեր կարիք ունեն կանոնակարգման ինչպես օրենսդրական, այնպես էլ բժշկական գործելակերպի առումով:

Ըստ վերարտադրողական առողջության վերլուծական վիճակագրության՝ Հայաստանում առկա է պտղաբերության կարգավորման մեծ պահանջարկ:

Մինչև 1996թ. ընտանիքի պլանավորման ծառայությունների ցանցը, որպես այդպիսին Հայաստանում շատ թույլ էր զարգացած: 1997թ. ՀՀ առողջապահության նախարարության, ԱՀԿ-ի և ՄԱԿ-ի բնակչության հիմնադրամի (UNFPA) համագործակցությամբ մշակվել և իրականացվում է վերարտադրողական առողջության բարելավման ազգային ծրագիրը, որի շրջանակներում հանրապետության բոլոր մարզերում ստեղծվել են ընտանիքի պլանավորման ծառայություններ՝ բացվել է ընտանիքի պլանավորման 77 կաբինետ: ԱՄՆ-ի Միջազգային զարգացման գործակալության (USAID) աջակցությամբ 2000թ. սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին ԱՄՆ “Ջոն Դոփկինս” համալսարանի Բնակչության հետ հաղորդակցության բաժնի կողմից զանգվածային լրատվության միջոցներով իրականացվեց քարոզարշավ “Կանաչ ճանապարհ” խորագրով, որը ուղղված էր ընտանիքի պլանավորման խնդրի շուրջ բնակչության գիտելիքների բարձրացմանը:

Հայաստանում անցանկալի հղիությունների կանխման հիմնական միջոցներից մեկը հղիության արհեստական ընդհատումն է, որի սկզբնական օրինականացումից հետո 1920 թվականին այն արգելվեց: 1955 թվականին Խորհրդային կառավարությունը հղիության արհեստական ընդհատումները նորից լեգալիզացրեց, քանի որ հղիության անօրինական ընդհատումները պատճառ հանդիսացան մայրական մահացության դեպքերի զգալի աճի:

Ներկայումս Հայաստանի օրենսդրական դաշտում հղիության արհեստական ընդհատումը թույլատրվում է հղիության առաջին 12 շաբաթվա ընթացքի համար: Բժշկական կամ սոցիալական ցուցումներ դեպքում այն կարող է կատարվել մինչև 22 շաբաթական ժամկետը: Հղիության արհեստական ընդհատումները պահանջում են հիվանդանոցային պայմաններ, մասնագիտացված բժշկական անձնակազմ: Չնայած վերջին տարիներին հղիության արհեստական ընդհատումների քանակի նվազեցմանը, տվյալ խնդիրը Հայաստանի առողջապահության համար շարունակում է մնալ կարևոր կանանց առողջության վրա ընդհանուր անբարենպաստ ազդեցության և բարդությունների տարածվածության պատճառով:

Ընտանիքի պլանավորման ծառայությունների, հակաբեղմնավորիչ միջոցների լայն օգտագործման հիմնական խոչընդոտ է հանդիսանում ժամանակակից հակաբեղմնավորիչների և ընտանիքի պլանավորման մեթոդների վերաբերյալ ազգաբնակչության գիտելիքների ոչ բավարար մակարդակը: Տեղ ունի նաև ժամանակակից արդյունավետ հակաբեղմնավորիչ միջոցների ոչ բավարար մատչելիությունը՝ կապված հանրապետությունում վճարովի ծառայությունների պաշտոնական ներդրման հետ (թեև «Վերարտադրողական առողջության ծրագրի» շրջանակներում հակաբեղմնավորիչները և այդ կապակցությամբ խորհրդատվությունը տրամադրվում են անվճար, սակայն դրանց նշանակման հետ կապված անհրաժեշտ հետազոտությունները կատարվում են վճարովի):

Երկար տարիներ Չայաստանում հաբային հակաբեղմնավորիչները մատչելի չէին. 1974 թվականին նախկին Խորհրդային Միության առողջապահության նախարարության «Օրալ հակաբեղմնավորիչների կողմնակի ազդեցությունը և դրանց բարդությունների մասին» հրամանով, փաստորեն, արգելվեց հաբային հակաբեղմնավորիչների կիրառումը և տարածումը:

1.8 Ֆինանսավորումը

Մոր և մանկան բուժսպասարկման առողջապահական համակարգի կառուցվածքը շնորհիվ տարածքային սպասարկման սկզբունքի, բուժօգնության էտապայնության գաղափարի (որը նախատեսում է բուժօգնության կազմակերպման երեք մակարդակ), ազգաբնակչության համար տեսականորեն մատչելի է դարձնում բուժօգնությունը:

Մասնագիտացված մանկաբարձագինեկոլոգիական ծառայությունը կենտրոնացված է խոշոր քաղաքներում և իրականացվում է մասնագիտացված ծննդատների, բժշկա-գենետիկ կոնսուլտացիաների, ընտանիքի պլանավորման կաբինետների և պրենատալ ախտորոշման լաբորատորիաների միջոցով:

Մանկական ազգաբնակչության բուժսպասարկումն իրականացվում է մանկական ստացիոնար, ամբուլատոր-պոլիկլինիկական և առողջարանային բուժօգնության ծառայությունների միջոցով:

Մոր և մանկան բուժսպասարկման առողջապահական համակարգում բուժսպասարկման որակի վրա բացասաբար է անդրադարձել նաև սոցիալիստական հասարակարգի փլուզումը: Առաջացել են սոցիալ-տնտեսական ճգնաժամով պայմանավորված պրոբլեմներ.

- կոմունիկացիաների վատացումը խաթարել է բուժսպասարկման մատչելիությունը, չի գործում բուժօգնության էտապային սկզբունքը, հանրապետությունից դուրս բարձրորակ մասնագիտացված բուժման կազմակերպումը դարձել է գրեթե անհնար, շտապ բուժօգնության կազմակերպումը կապված է մեծ դժվարությունների հետ.

- առաջացել են բուժախտորոշիչ միջոցների, դեղորայքի, պատվաստանյութերի, մանկական սննդի ձեռք բերման դժվարություններ: Վերջիններս ներմուծվում են հիմնականում հումանիտար ճանապարհով:

Բուժօգնության ցուցաբերման համար անհրաժեշտ ծախսերի հատուկ հաշվառում, ըստ առանձին ծառայությունների, նախկինում չի կատարվել: Ներկայումս առողջապահության նախարարության համակարգում անց են կացվում ֆինանսատնտեսական բարեփոխումներ, որոնց հիմքում ընկած է ֆինանսավորման նոր մեխանիզմ բժշկական հաստատություններին հատկացվող ֆինանսների չափը պայմանավորված է նրանց կողմից սպասարկված հիվանդների թվով:

Առողջապահության համակարգի ֆինանսավորման բյուջետային հատկացումները կատարվում են ամենամյա պետական նպատակային ծրագրերի շրջանակներում:

Սակայն բյուջեից առողջապահական հատկացումները գնալով նվազում են. 1990թ-ին դրանք կազմել են ՆՉԱ-ի 2,7 տոկոսը, իսկ 1999թ-ին՝ 1,4 տոկոսը: Առողջապահության բյուջետային հատկացումների 30-40 տոկոսը պարբերաբար տրամադրվում է երեխաների և կանանց բուժօգնության կազմակերպմանը, այնուամենայնիվ, թերֆինանսավորման պատճառով այն մնում է պրոբլեմային (2000թ. առողջապահական համակարգը ֆինանսավորվել է նախատեսվածի շուրջ 50 տոկոսի չափով): Արդյունքում առողջապահական ծառայությունների մատչելիությունն ու որակը ավելի են ընկնում, իսկ հիվանդացությունը և մահացությունը՝ բարձրանում:

1.9 Հետազոտության նպատակները և կազմակերպումը

Չայաստանի ժողովրդագրական և առողջության հարցերի հետազոտությունը (ՀԺԱՀ) հանրապետության մակարդակով ներկայացուցչականությունն ապահովող ընտրանքային հետազոտություն է: Հետազոտության առաջնային նպատակն է հանրությանը տրամադրել տեղեկատվություն Չայաստանում բնակչության և առողջության հարցերի վերաբերյալ: ՀԺԱՀ-ն անց

է կացվել 2000թ. հոկտեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայության և ՀՀ առողջապահության նախարարության կողմից: ԱՄՆ-ի ORC Macro կազմակերպությունը տրամադրել է տեխնիկական աջակցություն MEASURE DHS+ ծրագրի շրջանակում: MEASURE DHS + նախագիծը ֆինանսավորվում է Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Միջազգային զարգացման գործակալության (USAID) կողմից՝ աջակցելու աշխարհի երկրներին հիմնական բնակչության և առողջության ցուցանիշների վերաբերյալ տեղեկատվություն ձեռք բերելու նպատակով: UNICEF/Հայաստանը տրամադրել է սարքավորումներ:

ՀԺԱՀ-ի նպատակն է հավաքագրել ազգային և տարածաշրջանային մակարդակով ծնելիության և հակաբեղմնավորման մեթոդների իմացության և օգտագործման, մոր և մանկան, չափահասների առողջության, ՁԻԱՀ-ի և սեռական ճանապարհով փոխանցվող այլ հիվանդությունների վերաբերյալ տեղեկատվություն: Վերոնշյալ հարցերի վերաբերյալ հետազոտության միջոցով ձեռք է բերվել մանրամասն տեղեկատվություն վերարտադրողական տարիքում գտնվող կանանց և տղամարդկանց շրջանում: Հետազոտության ընտրանքը թույլ է տալիս որոշ տվյալներ ներկայացնել նաև մարզային կտրվածքով:

Հետազոտության արդյունքները հնարավորություն են տալիս ստանալ ժողովրդագրական տարբեր ցուցանիշների գնահատականներ: ՀԺԱՀ-ի արդյունքները հնարավորություն են ընձեռնում գոյություն ունեցող սոցիալական ծրագրերի գնահատման, Հայաստանի բնակչության առողջության, ինչպես նաև առողջապահական ծառայությունների աշխատանքների բարելավմանն ուղղված նոր ռազմավարություններ մշակելու համար: ՀԺԱՀ-ն աջակցում է նաև ժողովրդագրական և առողջության հարցերի գծով միջազգային տվյալների բազաների զարգացմանը:

Ընտրանքի մշակումը և իրականացումը

Ընտրանքը մշակվել է հնարավորինս մանրամասնված կտրվածքներով վերլուծության ապահովելու նկատառումով տեղեկատվություն հավաքագրելու նպատակով: Մասնավորապես ապահովելու համար ծնելիության, մանկամահացության և աբորտների մակարդակների գնահատումը, ինչպես հանրապետության և երևան քաղաքի, այնպես էլ քաղաքային և գյուղական բնակչության կտրվածքներով: Ընտրանքի կառուցման հիմքում դրվել է նաև ըստ մարզերի կտրվածքի հակաբեղմնավորման միջոցների (մեթոդների) մասին գիտելիքների և այդ միջոցների օգտագործման մակարդակների որոշումն ապահովող տեղեկությունների հավաքագրման հնարավորության ապահովման նպատակը:

Ընտրանքի չափը կազմել է 6500 15-49 տարեկան հարցված կին հետևյալ բաշխվածությամբ՝ երևան՝ 1500, յուրաքանչյուր մարզում՝ 500: Յուրաքանչյուր մարզի քաղաքային և գյուղական բնակավայրերում ընտրանքը բաշխվել է ըստ համապատասխան բնակչության թվաքանակի: Հետևաբար, քաղաքային բնակավայրերում, բացառությամբ մայրաքաղաքի, ընտրանքը կազմել է մոտ 2300 և գյուղական բնակավայրերում՝ մոտ 2700 լրացված հարցազրույց: 15-54 տարեկան տղամարդկանց հետ հարցազրույց է անց կացվել յուրաքանչյուր երրորդ տնային տնտեսությունում, որը կազմել է 1719 լրացված հարցազրույց:

Կիրառվել է երկաստիճան ընտրանքի մեթոդ: Առաջին աստիճանում ընտրվել են 260 նախնական ընտրանքային տարածքային բնույթի միավորներ (ԼԸՄ): Յուրաքանչյուր նախնական ընտրանքային տարածքային բնույթի միավոր ընտրվել է բնակչության թվաքանակին համամասնությանը հավասարազոր (ԲԹՀ) բնակավայրերի ցանկից “սիստեմատիկ” ընտրման միջոցով: Որպես բնակավայրերի ցանկ է ծառայել 1996թ. հասցեների և տնային տնտեսությունների տվյալների բազան, որը ստեղծվել է ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայության կողմից: Քանի որ ընտրանքում ընդգրկված բնակավայրերից շատերը բավականին մեծ էին ուղղակի ցուցակագրման համար, նախընտրելի տնային տնտեսությունների ընտրման նպատակով օգտագործվել է հատուկ սեզմենտացիոն գործընթաց: Ընտրված մեծ բնակավայրերը բաժանվել են սեզմենտների, որոնցից երկուական սեզմենտ ընդգրկվել է ընտրանքում: Տնային տնտեսությունների ամբողջական ցուցակագրումն անցկացվել է ընտրված սեզմենտներում և այն բնակավայրերում, որոնք սեզմենտավորման չեն ենթարկվել:

Ցուցակագրված տնային տնտեսությունների ցանկերը ծառայել են որպես ընտրանքային շրջանակ ընտրանքի երկրորդ աստիճանում տնային տնտեսությունների ընտրության համար: Յուրաքանչյուր բնակավայրում տնային տնտեսություններն ընտրվել են համակարգված կերպով, որպեսզի յուրաքանչյուր բնակավայրում ստացվի միջին հաշվով 25 լրացված հարցազրույց հետազոտության նպատակներին համապատասխանող կանանց հետ: 15-49 տարեկան բոլոր այն կանայք, ովքեր հարցազրույցին նախորդող գիշերը ներկա են եղել ընտրանքով որոշված տնային տնտեսությունում, համարվել են հետազոտության նպատակին համապատասխանող ռեսպոնդենտներ: Յուրաքանչյուր սեզմենտում բոլոր տնային տնտեսությունների ենթաընտրանք կազմող մեկ երրորդը ընտրվել է հետազոտության տղամարդկանց բաղադրիչի համար: Այդ տնային տնտեսություններում հարցվել են 15-54 տարեկան բոլոր տղամարդիկ, ովքեր նախորդող գիշերն այնտեղ են եղել:

Հարցաթերթերը

Հայաստանի ժողովրդագրական և առողջության հարցերի հետազոտության իրականացման նպատակով օգտագործվել են երեք հարցաթերթեր՝ “Տնային տնտեսությունների հարցաթերթ”, “Կանանց հարցաթերթ” և “Տղամարդկանց հարցաթերթ”: Տնային տնտեսության և անհատական հարցաթերթերը հիմնված էին հետազոտության մոդելային գործիքների վրա, որոնք մշակվել են MEASURE DHS+ ծրագրով: Մոդելային հարցաթերթերը տեղայնացվել են մի շարք փորձագետների կողմից աշխատանքային հանդիպումների ժամանակ, որոնք կազմակերպվել են ՀՀ Պերինատոլոգիայի, մանկաբարձության և գինեկոլոգիայի գիտահետազոտական կենտրոնում: Հարցաթերթերը կազմվել են անգլերեն լեզվով և թարգմանվել հայերեն և ռուսերեն : Տնային տնտեսության և անհատական հարցաթերթերը փորձարկվել են «դաշտային» պայմաններում 2000թ. հուլիսին:

Տնային տնտեսության հարցաթերթն ուղղված է ընտրված տնային տնտեսությունների մշտական անդամների և այցելուների ցուցակագրմանը, ինչպես նաև տնային տնտեսությունների սոցիալ-տնտեսական վիճակի վերաբերյալ տեղեկատվության հավաքագրմանը: Տնային տնտեսության հարցաթերթի առաջին մասով տեղեկատվություն է հավաքագրվում տնային տնտեսության յուրաքանչյուր անդամի կամ այցելուի տարիքի, սեռի, կրթական մակարդակի և տնային տնտեսության գլխավորի հետ կապի մասին: Վերոհիշյալը պարունակում է տնային տնտեսությունների վերաբերյալ հիմնական ժողովրդագրական բնույթի տվյալներ: Այն օգտագործվում է նաև հարցման ենթակա կանանց և տղամարդկանց անհատական հարցազրույցին մասնակցելու (այսինքն, 15-49 տարեկան կանայք և 15-54 տարեկան տղամարդիկ) որոշման նպատակով: Տնային տնտեսության հարցաթերթի երկրորդ մասում հարցերը վերաբերում են կացարանի բնութագրիչներին (օրինակ, հատակի շինանյութը, ջրի աղբյուրը և զուգարանի տեսակը) և տնային տնտեսությունում երկարաժամկետ սպառողական ապրանքների առկայությանը:

Կանանց հարցաթերթը նախատեսված է 15-49 տարեկան կանանցից հետևյալ տեղեկությունները հավաքագրելու համար.

- ընդհանուր բնութագրիչներ,
- հղիության պատմություն,
- նախածննդյան, ծննդաբերության և հետծննդյան խնամք,
- հակաբեղմնավորման մեթոդների (միջոցների) մասին գիտելիքներն ու կշռառումը,
- հակաբեղմնավորման միջոցների և աբորտների նկատմամբ վերաբերմունքը,
- վերարտադրողական առողջությունը և չափահասների առողջությունը,
- պատվաստումները, ծնունդների զրանցումը և մինչև 5 տարեկան երեխաների առողջությունը,
- մինչև 5 տարեկան երեխաների մոտ փորլուծության դեպքերը և շնչուղիների հջվանդությունները,
- կրծքով կերակրումը և կրծքից կտրումը,
- կանանց և մինչև 5 տարեկան երեխաների հասակի և քաշի չափումները,
- կանանց և մինչև 5 տարեկան երեխաների արյան հեմոգլոբինի չափումը,
- ամուսնությունը և սեռական հարաբերությունները,
- վերարտադրողական վարքագիծը,

- ՁԻԱՅ-ի և սեռական ճանապարհով փոխանցվող այլ հիվանդությունների նկատմամբ վերաբերմունքն ու գիտելիքները:

Տղամարդկանց հարցաթերթը թույլ է տալիս հավաքագրել հետևյալ տեղեկությունները.

- ընդհանուր բնութագրիչները,
- առողջությունը,
- ամուսնությունը և սեռական հարաբերությունները,
- պահպանակի օգտագործումն ու վերաբերմունքը դրա նկատմամբ,
- ՁԻԱՅ-ի և սեռական ճանապարհով փոխանցվող այլ հիվանդությունների նկատմամբ վերաբերմունքն ու գիտելիքները:

Դաշտային աշխատակազմ

Հետազոտության տվյալները հավաքագրվել են 13 թիմերի կողմից: Յուրաքանչյուր թիմ բաղկացած էր 4 կին և մեկ տղամարդ հարցազրուցավարներից, դաշտային խմբագրից և թիմի վերահսկողից (խմբավարից): Յուրաքանչյուր թիմին կցված էր անտրոպոմետրիկ չափումների և սակավարյունության ստուգման համար անհրաժեշտ ուսուցում ստացած բուժաշխատող, որը պետք է տվյալներ հավաքագրեր հասակի, քաշի և սակավարյունության մակարդակի վերաբերյալ:

Հետազոտության համար անհրաժեշտ սեմինար-ուսուցումը իրականացվել է ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայության կողմից 2000թ. սեպտեմբերին երկու շաբաթվա ընթացքում և նախատեսված էր բոլոր խմբավարների, դաշտային խմբագիրների, հարցազրուցավարների և որակի վերահսկման անձնակազմի համար: ՀՀ առողջապահության նախարարության կողմից նշանակված բուժաշխատողները նույն ժամանակահատվածում անցել են հատուկ ուսուցում: Դաշտային անձնակազմը մասնակցել է երկօրյա դաշտային գործնական պարապմունքներին:

Դաշտային աշխատանքներ և տվյալների մշակում

Հիմնական դաշտային աշխատանքները սկսվել են 2000թ. հոկտեմբերի սկզբին և ավարտվել դեկտեմբերի սկզբին: Բոլոր վերաայցելություններն ու վերահարցազրույցներն ավարտվել են 2001թ. հունվարի սկզբին: Երկու հատուկ որակի վերահսկման թիմեր, որոնք բաղկացած էին կին և տղամարդ հարցազրուցավարներից և մեկ բուժաշխատողից այցելել են դաշտում գտնվող թիմերին, որպեսզի ստուգեն դաշտային աշխատանքների որակը:

Յուրաքանչյուր ընտրանքային միավորում (քլաստերում) հարցազրույցի ավարտից հետո, հարցաթերթերն անմիջապես վերադարձվել են Երևանում գտնվող ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայության գրասենյակ՝ տվյալների մշակման նպատակով: Գրասենյակում գտնվող խմբագիրները առաջին հերթին ստուգել են ընտրված և դաշտից վերադարձված բոլոր տնային տնտեսություններից և իրավասու հարցվողներից հարցաթերթերի առկայությունը: Բացի այդ, հարցաթերթերում չկողմնավորված մի քանի հարցեր (օրինակ, զբաղմունքը) այդ ժամանակ կողմնավորվել են: Օգտագործելով ISSA (հետազոտության վերլուծության համար անհրաժեշտ ամբողջական համակարգ) ծրագրային փաթեթը, նախապատրաստված տվյալների մուտքագրման թիմը մուտքագրել է հարցաթերթերում զետեղված տվյալները և խմբագրել դրանք համակարգչում: Գրասենյակային խմբագրման և տվյալների մշակման գործընթացը սկսվել է գրեթե դաշտային աշխատանքների հետ զուգահեռ և ավարտվել 2001թ. հունվարի սկզբին:

Պատասխանների գործակիցները

Աղյուսակ 1.1-ը ներկայացնում է տնային տնտեսության և անհատական պատասխանների գործակիցները հետազոտության համար: Ընդամենն ընտրվել է 6524 տնային տնտեսություն,

որից 6150-ը զբաղեցված էին դաշտային աշխատանքների ժամանակ: Տարբերության հիմնական պատճառներ հարցման պահին տնային տնտեսության բոլոր անդամների բացակայությունն է (տարբեր շարժառիթներով և ժամկետներով): Ջբաղեցված տնային տնտեսությունների 97 տոկոսի հետ բարեհաջող անց է կացվել հարցազրույց:

<u>Աղյուսակ 1.1 Տնային տնտեսության և անհատական հարցազրույցների արդյունքները</u>			
Տնային տնտեսությունների քանակը, հարցազրույցների քանակը և պատասխանների ցուցանիշներն ըստ բնակավայրի, Հայաստան 2000թ.			
Արդյունքները	Բնակավայրը		
	Քաղաք	Գյուղ	Ընդամենը
Տնային տնտեսությունների հետ հարցազրույցներ			
Ընտրված տնային տնտեսություններ	3629	2895	6524
Ջբաղեցված տնային տնտեսություններ	3386	2764	6150
Հարցված տնային տնտեսություններ	3260	2720	5980
Տնային տնտեսության պատասխանների ցուցանիշը	96.3	98.4	97.2
Անհատական հարցազրույցներ. կանայք			
Իրավասու կանանց թվաքանակը	3699	2986	6685
Իրավասու հարցված կանանց թվաքանակը	3545	2885	6430
Իրավասու կանանց պատասխանների ցուցանիշները	95.8	96.6	96.2
Անհատական հարցազրույցներ. կղամարդիկ			
Իրավասու տղամարդկանց թվաքանակը	1045	868	1913
Իրավասու հարցված տղամարդկանց թվաքանակը	943	776	1719
Իրավասու տղամարդկանց պատասխանների ցուցանիշները	90.2	89.4	89.9

Այդ տնային տնտեսություններում 6685 կանայք որոշվեցին որպես հարցման նպատակներին համապատասխանող հարցվողներ անհատական հարցազրույցների համար (այսինքն, 15-49 տարեկան): Նրանցից 96 տոկոսի հետ անց է կացվել հարցազրույց: 1913 հարցման նպատակներին համապատասխանող տղամարդկանցից 90 տոկոսի հետ անց է կացվել հարցազրույց: Հարցման նպատակներին համապատասխանող կանանց և տղամարդկանց չպատասխանելու հիմնական պատճառը նրանց տանը չլինելն էր, չնայած այն հանգամանքին, որ այդ տնային տնտեսություններ կատարվել են վերաայցելություններ: Մերժման մակարդակը շատ ցածր էր: